ДЗЕЙНАСЦЬ УПРАЎЛЕННЯ ПА ДЗЯРЖАЎНЫМ ЗАБЕСПЯЧЭННІ І БЫТАВЫМ ЎЛАДКАВАННІ СЕМ’ЯЎ ВАЕННАСЛУЖАЧЫХ І ПАРТЫЗАН (1943–1946)

Д. С. Іванова

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, пр. Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь, dashaivanovabelarus@gmail.com

У артыкуле разглядаецца дзейнасць Упраўлення па дзяржаўным забеспячэнні і бытавым ўладкаванні сем’яў ваеннаслужачых і партызан пры СНК БССР у 1943–1946 гг.; аналізуюцца змены ў арганізацыі дапамогі для сем’яў ваеннаслужачых і партызан.

Ключавыя словы: арганізацыя дапамогі; Упраўленне па дзяржаўным забеспячэнні і бытавым ўладкаванні сем’яў ваеннаслужачых і партызан; сацыяльнае забеспячэнне; сем’і ваеннаслужачых і партызан.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УПРАВЛЕНИЯ ПО ГОСУДАРСТВЕННОМУ ОБЕСПЕЧЕНИЮ И БЫТОВОМУ УСТРОЙСТВУ СЕМЕЙ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ И ПАРТИЗАН (1943–1946)

Д. С. Иванова

Белорусский государственный университет, пр. Независимости, 4, 220030, г. Минск, Республика Беларусь, dashaivanovabelarus@gmail.com

В статье рассматриваются деятельность Управления по государственному обеспечению и бытовому устройству семей военнослужащих и партизан при СНК БССР в 1943–1946 гг.; проанализированы изменения в организации помощи семьям военнослужащих и партизан.

Ключевые слова: организация помощи; Управление по государственному обеспечению и бытовому устройству семей военнослужащих и партизан; социальное обеспечение; семьи военнослужащих и партизан.

ACTIVITIES OF THE ADMINISTRATION FOR STATE SUPPORT AND HOUSEHOLD ARRANGEMENT OF MILITARY AND PARTISAN FAMILIES (1943–1946)

D. S. Ivanova

Belarusian State University, Niezaliežnasci Avenue, 4, 220030, Minsk, Republic of Belarus, dashaivanovabelarus@gmail.com

The article examines the activities of the Administration for State Support and Household Arrangement of Military and Partisan Families under the Council of People's Commissars of the BSSR from 1943 to 1946. It analyzes changes in the organization of assistance to military and partisan families.

Keywords: organization of assistance; Administration for State Support and Household Arrangement of Military and Partisan Families; social security; military and partisan families.

Абранне тэмы даследавання абумоўлена значэннем вопыту савецкай сістэмы сацыяльнага забеспячэння для сучаснай Рэспублікі Беларусь. Менавіта ў часы і адразу пасля Вялікай Айчыннай вайны фарміруецца нарматыўна-прававая база для сацыяльнай падтрымкі і абароны такой групы насельніцтва як сем'і ўдзельнікаў Вялікай Айчыннай вайны.

Мэта даследавання — раскрыць сутнасць і змест мерапрыемстваў дзяржаўных устаноў па арганізацыі сістэмы сацыяльнага забеспячэння сем'яў ваеннаслужачых і партызанаў у БССР у 1943–1946 гг.

У гістарыяграфіі тэма сацыяльнага забеспячэння ўдзельнікаў Вялікай Айчыннай вайны ў БССР у 1943–1946 гг. не з'яўляецца дасканала распрацаванай і мае перспектыву для вывучэння. Сучасная гістарыяграфія прадстаўлена артыкуламі, якія прысвечаны асобным кірункам арганізацыі сістэмы сацыяльнага забеспячэння БССР у гэты перыяд, аднак адсутнічае найбольш грунтоўны, дакументальна падмацаваны аналіз дадзенага гістарычнага працэсу, які ахопіць усе напрамкі рэалізацыі палітыкі савецкай дзяржавы па падтрымцы сем'яў удзельнікаў Вялікай Айчыннай вайны ў БССР 1943–1946 гг.

Аснову работы склалі архіўныя матэрыялы Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь.

У 1941 г. у сувязі з пачаткам вайны Народны камісарыят сацыяльнага забеспячэння БССР прыпыніў сваю дзейнасць на тэрыторыі Беларусі. Фактычна яна аднаўляецца толькі ў лютым 1944 г. у сувязі з пачаткам вызвалення ад акупацыі тэрыторыі Беларусі. Але для ажыццяўлення мерапрыемстваў па арганізацыі сацыяльнай дапамогі, яшчэ ў 1943 г. пачынаюць стварацца спецыяльныя дарадчыя органы.

Сем'і ваеннаслужачых і партызан былі найбольш вялікай групай насельніцтва, якое знаходзілася на дзяржаўным забеспячэнні, таму з мэтай паляпшэння абслугоўвання сем'яў удзельнікаў вайны 29 ліпеня 1943 г. на паседжанні Бюро ЦК КП(б)Б было прынята рашэнне стварыць пры СНК БССР па ўзоры Упраўлення пры Саўнаркоме РСФСР Упраўленне па дзяржаўным забеспячэнні і бытавому ўладкаванню сем'яў ваеннаслужачых для «забеспячэння пенсіямі сем'яў ваеннаслужачых радавога і малодшага кіраўнічага складу Чырвонай Арміі і Ваенна-Марскога флота, працоўнага ўладкавання, правядзення мерапрыемстваў для забеспячэння матэрыяльна-бытавых патрэб сем'яў ваеннаслужачых, нагляду за ажыццяўленнем ільгатавання, разгляду заяў і скаргаў» [1, с. 36].

Старшыня Упраўлення ўваходзіў у склад СНК БССР і з'яўляўся адным з намеснікаў старшыні ўрада. Адпаведна з палажэннем пра Упраўленне, якое было зацверджана пастановай СНК БССР ад 28 жніўня 1943 г., у яго абавязкі ўвайшло шырокае кола пытанняў па сацыяльнай падтрымцы

сем’яў ваеннаслужачых шараговага, сяржанцкага і афіцэрскага складу Чырвонай Арміі, Ваенна-марскога флоту і партызан. Гэта забеспячэнне грашовай дапамогай і пенсіямі сем’яў ваеннаслужачых і партызан (апроч сем'яў афіцэрскага складу, якія атрымлівалі грашовую дапамогу па грашовым атэстаце праз ваенкаматы), ажыццяўленне ўсталяваных законам ільгот, вырашэнне матэрыяльна-бытавых праблем, дапамога членам сем’яў у працаўладкаванні і ў атрыманні тэхнічнай адукацыі, набыцці вытворчых навыкаў і кваліфікацыі; уладкаванне дзяцей ваеннаслужачых у дзіцячыя сады, а пакінутых без бацькоў — на патранаж у сем’і. У абавязкі Упраўлення ўваходзіў разгляд заяў і скаргаў, дзейнасць на месцах [2, с. 428–429].

Першыя аддзелы па дзяржаўным забеспячэнні ствараюцца ў Віцебскай, Магілёўскай, Гомельскай і Палескай абласцях. Пры выканкамах усіх узроўняў дадаткова ўводзіцца пасада загадчыка аддзела па дзяржаўным забеспячэнні [3, арк. 209–210].

1 ліпеня 1944 г. Упраўленне распрацавала і зацвердзіла мерапрыемствы, накіраваныя на хуткую арганізацыю дзяржаўнага забеспячэння, у раёнах, якія вызваляюцца ад акупацыі. Асноўная нагрузка клалася на раённыя і гарадскія выканкамы Саветаў дэпутатаў, пры якіх фармаваліся аддзелы.

У месячны тэрмін ім трэба было арганізаваць улік сем’яў ваеннаслужачых і партызан, заснаваць камісіі па прызначэнні грашовых дапамог і пенсій у складзе намесніка аддзела па дзяржаўным забеспячэнні, вайсковага камісара і загадчыка фінансавага аддзела, заснаваць грашовыя і харчовыя фонды дапамогі для пазначанай катэгорыі насельніцтва. Таксама стварыць адмысловыя брыгады для правядзення рамонту кватэр, будавання новых хат і зямлянак, арганізаваць сетку майстэрняў для рамонту адзення і абутку. У абавязкі аддзела ўваходзіла працаўладкаванне сем’яў ваеннаслужачых і партызан, нават да арганізацыі надомнай працы, аднаўленне працы існаваўшых раней дзіцячых устаноў. Для своечасовых выплат грашовых дапамог планавалася ў раённых цэнтрах адкрыць аддзяленні Дзяржаўнага банка і сувязі.

Паводле даведкі «Аб стане дзяржаўнага забеспячэння і бытавога ўладкавання сем’яў ваеннаслужачых і партызан па БССР на 31 снежня 1944 г.» органамі сацыяльнага забеспячэння было ўзята на ўлік 601 861 сем’яў ваеннаслужачых і партызан, у тым ліку 17 860 сем’яў афіцэраў. За гэты час было разгледжана 855 334 заявы на прадмет устанаўлення грашовых дапамог і пенсій і выдзелена 204 106 грашовых дапамог, адмоўлена ў аказанні дапамогі і пенсіях 115 660 заяўнікам.

Дзяржаўныя грашовыя дапамогі сем’ям франтавікоў выплачваліся штомесячна. Аднак не ўсё мелі права на такую дапамогу. Па законе яно не

шырылася на сем'і, у якіх быў працаздольны з адным дзіцём, незалежна ад узросту, ці працаздольны з двума непрацаздольнымі сталымі людзьмі. Паводле дадзеных Упраўлення па дзяржаўным забеспячэнні на 1 жніўня 1944 г., з 243 267 сем'яў вайскоўцаў і партызан, пастаўленых на ўлік, грашовыя дапамогі і пенсіі атрымлівалі менш за палову — 112 009 сем'яў [4, арк. 35].

Сума грашовай дапамогі была match рознай і залежала ад колькасці непрацаздольных і працуючых членаў сем'яў, ад колькасці непаўналетніх, ад наяўнасці ці адсутнасці ўласнай гаспадаркі. Напрыклад, калі сям'я ваеннаслужачага была звязана з сельскай гаспадаркай і не мела працаздольных, яна атрымлівала 50 рублёў на аднаго непрацаздольнага чалавека, 75 рублёў — на дваіх непрацаздольных, 100 рублёў — на траіх і больш. Пры наяўнасці аднаго працоўнага і больш за трое непрацаздольных сям'я атрымлівала 75 рублёў. Для не злучаных з сельскай гаспадаркай грашовая дапамога павялічвалася ў 2 разы [5, с. 7–8].

У некаторых выпадках асобным сем'ям выдаваліся аднаразовыя грашовыя дапамогі. Пенсія прызначалася толькі непрацаздольным членам сям'і загінуўшых ці зніклых без звестак ваеннаслужачых. Памер яе залежаў ад прычын смерці, ад характару ранейшай працы, ад колькасці непрацаздольных членаў сям'і. Калі загінулы не працаваў да вайны і яго сям'я была звязана з сельскай гаспадаркай, то пенсія прызначалася ў суме 40 рублёў на аднаго непрацаздольнага, на дваіх — 56 рублёў і г. д. Сем'і, якія жылі ў горадзе, атрымлівалі больш. Калі загінулы меў працоўны стаж, то сума пенсіі залежала ад сярэднямесячнага заробку. Сем'і ваеннаслужачых сяржанцкага і старшынскага складу атрымлівалі пенсіі з дадаткам у 25 % [6, с. 65].

З боку членаў сям'і патрабавалася сабраць дакументы, што пацвярджаюць іх права на дзяржаўнае забеспячэнне: заява, сведчанне аб смерці, дадзеныя пра ўсіх членаў сям'і, даведку з месца працы загінулага пра яго заробак за 12 месяцаў. Ва ўмовах, у якіх знаходзілася насельніцтва рэспублікі, гэта было складана, а часам проста немагчыма зрабіць — у выніку працэс арганізацыі своечасовай сацыяльнай дапамогі закрануў не ўсіх, хто па законе меў на яе права.

Пры аналізе архіўнага матэрыялу пра стан дзяржаўнага забеспячэння бачна, што нягледзячы на напружную, і часта паспяховую работу аддзелаў Упраўлення, заставалася значная колькасць праблем. Напрыклад, значная частка заяў на ўстанаўленне грашовых дапамог і пенсій на канец 1944 г. так і засталася неразгледжанай. Таксама, варта адзначыць, што некаторыя працаўнікі самога Упраўлення, так і яго раённых аддзелаў часам неадказна падыходзілі да сваёй працы. Прыходзіла шмат лістоў і скаргаў ад сем'яў пра тое, што некаторыя мясцовыя аддзелы адказваюць несвоечасова або зусім не адказваюць на заявы (для разгляду заяў прызначаўся

3-х дзённы тэрмін) [7, арк. 99–110]. Часта сустракалася затрымка выплаты пенсій і грашовых дапамог на некалькі месяцаў, пазбаўленне ільгот, адмова ў матэрыяльнай дапамозе.

У перыядычным друку таксама адлюстравалася выпадкі неналежнай і бюракратычны працы па разгляду заяў франтавікоў. Напрыклад, у Зеляновіцкім сельсавеце Васілевіцкага раёну (зараз Калінкавіцкі раён Гомельскай вобласці) заявы на матэрыяльную дапамогу некалькі месяцаў заставаліся без адказу, загадчык аддзела не рэагаваў на заўвагі [8].

Асабліва ў цяжкім становішчы знаходзіліся тыя, хто не меў дакументаў, пацвярджаючых іх права на грашовае забеспячэнне. Атрымліваць грашовую дапамогу такія сем'і маглі на падставе сведкавых паказанняў, але толькі цягам трох месяцаў, пакуль ішоў пошук ваеннаслужачага.

Вялікай праблемай былі неўкамплектаванасць аддзелаў па дзяржаўным забеспячэнні, а таксама частая змена іх загадчыкаў. Так, у некаторых раёнах за кароткі час змянялася па 2–3 загадчыка. Шмат хто з іх увесь час знаходзіўся ў камандзіроўках, не злучаных з іх асноўнай працай, у выніку пытаннямі сем'яў ваеннаслужачых і партызан займаліся шараговыя працаўнікі, якія былі не ў стане вырашыць іх праблемы.

Да пачатку 1945 г. арганізацыя і функцыянаванне аддзелаў па дзяржаўным забеспячэнні значна палепшыліся. Шмат у чым гэта было злучана са сталым кантролем, асабліва з боку партыйных органаў. Калі ў лістападзе 1944 г. колькасць сем'яў, што складаюцца на ўліку, склала 537 тысяч [9, арк. 3], то да лютага 1945 г. колькасць сем'яў павялічылася да 681 тысяч [10, арк. 166].

Аднак, формы дзяржаўнай дапамогі былі розныя: апроч грашовага забеспячэння, існавалі мэтавыя фонды прамысловых і харчовых тавараў, выдавалася аднаразовая матэрыяльная дапамога, падаваліся розныя ільготы — на падаткі, сельскагаспадарчыя пастаўкі, жыллё, кватрплату, навучанне. Арганізоўваліся спецыяльныя брыгады для рамонту і пабудовы дамоў для інвалідаў, сем'яў ваеннаслужачых, партызан і дэмабілізаваных. Паводле даных на момант ліпеня 1945 г. для сем'яў ваеннаслужачых і партызан было адбудавана 55,5 тысяч новых дамоў, а ў гарадах і раённых цэнтрах адрамантавана 45 тысяч кватэр [11, с. 65].

Вялікую ролю ў аказанні матэрыяльнай дапамогі інвалідам вайны, сем'ям ваеннаслужачых і партызан, сіротам павінны былі адыграць калгасныя касы ўзаемадапамогі, якія пачалі аднаўляцца разам з узнаўленнем калгасаў [12, арк. 25]. Грошы і прадукты, якія атрымліваліся праз касы, Упраўленне строга размяркоўвала на патрэбы гэтых людзей па складзенымі аддзеламі паімённымі спісамі.

Але ў цяжкіх эканамічных умовах дзяржаўныя структуры былі не ў стане падтрымаць усіх, таму значную долю сацыяльнай дапамогі складалі

недзяржаўныя формы ў выглядзе збору грашовых ахвяраванняў, адзення, прадуктаў харчавання, правядзенні суботнікаў, дабрачынных мерапрыемстваў. Упраўленне сачыла за размеркаваннем і гэтых сродкаў.

Цераз гандлёвыя арганізацыі і з Фондаў Чырвонага крыжа 106 тыс. сем'яў атрымалі адзенне, абутак, былі забяспечаны палівам, 260 тысяч атрымалі ільготы па падаткам, 242 тысячы — ільготы па сельскагаспадарчым пастаўкам, 22 тысячы — ільготы пры аплаце за кватэру, 250 тысяч былі забяспечаны агародамі. Было выдадзена грашовых дапамог і пенсій на суму 178 мільёнаў рублёў [4, арк. 2].

У снежні 1944 г. у адпаведнасці з пастановай СНК БССР і ЦК КП(б)Б «Аб мерах дапамогі сем'ям франтавікоў і інвалідаў Айчыннай вайны» была арганізавана работа па зборы сродкаў з добраахвотных ахвяраванняў насельніцтва ў Фонд дапамогі сем'ям ваеннаслужачых, партызан і інвалідаў Айчыннай войны. Пры Упраўленні па дзяржаўным забеспячэнню была створана Рэспубліканская камісія для ўліку і размеркаванню сродкаў, што паступаюць у гэты фонд [2, с. 126–131]. З створаных фондаў выдана было 396 тысяч пудоў прадуктамі (бульба, збожжа з большасці) і грашыма 658 тысяч рублёў у выглядзе аднаразовай дапамогі [13, с. 64–65].

У восені 1946 г. у сістэме арганізацыі забеспячэнне сем'яў ваеннаслужачых і партызан пачынаюцца карэнныя змены. З цягам часу адпадае патрэба ў існаванні асобнай структуры, накіраванай на дапамогу дадзенай групе грамадзян, таму адбываюцца структурныя пераўтварэнні самога Упраўлення.

Упраўленне было скасавана пастановай Савета Міністраў БССР ад 1 лістапада 1946 г. [14, с. 2–4], з прычыны масавай дэмабілізацыі, якая пачалася яшчэ з сярэдзіны 1945 г. Прыняцце пастановы вызначыла пераарганізацыю Народных камісарыятаў: перайменаванне іх у міністэрства, перадача функцый Упраўлення Міністэрству сацыяльнага забеспячэння, а мясцовых аддзелаў Упраўлення — мясцовым аддзелам сацыяльнага забеспячэння.

Працэс аднаўлення органаў сацыяльнага забеспячэння адбываўся ў няпростых умовах, у тым ліку з-за таго, што працягвалася вайна. Можна адзначыць наяўнасць праблем у сферы дзяржаўнага забеспячэння. Недахоп кваліфікаваных кадраў і высокая іх цякучка адмоўна ўплывалі на якасць аказання падтрымкі насельніцтву. Праз бюракратычныя і фармалізаваныя працэдуры людзі, якія патрэбавалі дапамогу, не заўсёды маглі яе атрымаць. Гэта таксама магло прыводзіць да злоўжыванняў і абыякавасці з боку службоўцаў. Важнай праблемай была амаль поўная адсутнасць індывідуальнага падыходу да кожнай сям'і ваеннаслужачых, што істотна адбівалася на іх становішчы. Але нельга не адзначыць важныя дасягненні ў працы органаў сацыяльнага забеспячэння, якія здолелі забяспечыць падтрымку вялікай

колькасці людзей. У вельмі цяжкіх умовах была сфармавана асноўная заканадаўчая база для прызначэння і выплаты грашовых дапамог і пенсій, а таксама створана сістэма ільгатавання. Сем'ям ваеннаслужачых і партызан была прадастаўлена магчымасць ажыццяўлення навучання, перакваліфікацыі і працаўладкавання.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Картотека законодательных и инструктивных материалов НКМП РСФСР. 1943 год. Вып. 4–9 / Народ. комиссариат мест. пром-сти РСФСР. М.: Гос. изд-во мест. пром-сти РСФСР, 1944. 116 с.

2. Освобожденная Беларусь: док. и материалы. В 2 кн. Кн. 2. Январь–декабрь 1945 / сост. В. И. Адамушко [и др.]. Мн.: НАРБ, 2005. 506 с.

3. Проекты Указов о правительственных наградах бывших партизан, устройстве, размещении и оказании материальной помощи семьям партизан, перечень вопросов областных Советов перед Совнаркомом БССР // Национальный архив Республики Беларусь (НАРБ). Ф. 7. Воп. 3. Спр. 695. Арк. 690.

4. Отчетный доклад ЦК о работе общества Красного креста БССР за период 1944–1947 гг. // НАРБ. Ф. 4п. Воп. 37. Спр. 210. Арк. 43.

5. Клопаты аб сем'ях ваеннаслужачых: памятка старшыні сельсавета / Упраўленне па дзяржаўнаму забеспячэнню і бытавому ўпарадкаванню сем'яў ваеннаслужачых пры Саўнаркоме БССР. Мінск: Дзяржаўнае выдавецтва БССР, 1945. 43, [1] с.

6. Материальное обеспечение при инвалидности, старости, за выслугу лет и по случаю потери кормильца: [Сборник указов, постановлений, распоряжений, приказов и инструкций] / М-во соц. обеспечения РСФСР. Москва, 1948. 703 с.

7. То же заседаний партбюро // НАРБ. Ф. 102. Воп. 8. Спр. 6. Арк. 7.

8. *Бандарчук Н.* Дапамога сем'ям франтавікоў // Звязда. 17 лютага. 1945. С. 3.

9. Переписка с Управлением гособеспечения о ходе трудоустройства и бытовому устройству демобилизованных старших возрастов по БССР // НАРБ. Ф. 4п. Воп. 37. Спр. 132. Арк. 12.

10. Переписка с ЦК ВКП(б) // НАРБ. Ф. 4п. Воп. 37.Спр. 185. Арк. 185.

11. Сёмая сесія Вярхоўнага Савета БССР, 3–5 ліп. 1945 г.: Стэнагр. справаздача. Мн.: Дзярж. выд-ва БССР, 1947. 170, [1] с.

12. Материалы об организации работы органов соцобеспечения Белоруссии (постановления, докладные записки, переписка и др.) // НАРБ. Ф. 102. Воп. 3. Спр. 1. Арк. 58.

13. Переписка с Управлением государственного обеспечения о состоянии государственного обеспечения и бытового устройства семей военнослужащих и партизан Белорусской ССР // НАРБ. Ф. 4п. Воп. 37. Спр. 183. Арк. 41.

14. Собрание постановлений и распоряжений Совета Министров Белорусской Советской Социалистической Республики. Минск: Управление делами Совета Министров БССР. 1946. № 8–9. 24 с.